

DİPLOMATİK NORMALLEŞME TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİ NELER BEKLİYOR?

UFUK ULUTAŞ

DİPLOMATİK NORMALLEŞME TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİ NELER BEKLİYOR?

UFUK ULUTAŞ

COPYRIGHT © 2016

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
FIRSATLAR, İŞBİRLİĞİ ALANLARI VE ORTAK TEHDİT ALGILARI	10
YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR	14
POLİTİKA ÖNERİLERİ	19

YAZAR HAKKINDA

Ufuk ULUTAŞ

SETA'da Dış Politika Araştırmaları Direktörlüğü görevini yürüten Ufuk Ulutaş, Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde lisans ve Ohio State Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisans derecelerini aldı. Ohio State Üniversitesi'nde doktor adayı oldu. Kudüs İbrani Üniversitesi'nde İbranice ve Ortadoğu Politikası dersleri aldı. 2004-2009 yılları arasında Ohio State Üniversitesi'nde ders verdi. Mershon Uluslararası Güvenlik Çalışmaları Merkezi'nde araştırma asistanı ve Melton Yahudi Çalışmaları Merkezi'nde önce "Samuel M. Melton" ardından "George M. ve Renée K. Levine" araştırmacısı olarak çalıştı. SETA Washington DC'de Ortadoğu Programı koordinatörlüğü görevini yürüttü. Ortadoğu siyaseti ve tarihi, İsrail ve Yahudi tarihi, Türk dış politikası ve ABD'nin Ortadoğu politikası üzerine çok sayıda akademik makale ve rapor kaleme aldı. Halen TRT Türk kanalında "Küresel Siyaset" isimli dış politika ağırlıklı bir program sunmakta ve *Akşam* gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır.

ÖZET

Mavi Marmara saldırısından sonra kopan Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin taleplerinin karşılanması ve karşılıklı olarak atılan adımlar neticesinde "normalleşme" sürecine girmiştir. İki ülke arasında mutabakata varılan metin, İsrail Güvenlik Kabinesi tarafından kabul edilirken; TBMM'de ise onay aşamasındadır. Her iki ülkenin kamuoyunda genel manada bir isteksizlik görünse de ve ilişkilerin seviyesi 1990'ların ikinci yarısındaki "stratejik ortaklık" seviyesine bir daha çıkamayacak olsa da asgari miktardan başlamak üzere diplomatik normalleşme hem Türkiye'ye hem de İsrail'e birtakım faydalar sağlayabilecektir.

Diplomatik normalleşmenin iki ülkeye sunacağı fırsatların yanında hala birçok potansiyel kriz alanı bulunmaktadır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkisinin sürdürülebilir olması için her iki tarafın da realist politikalar izlemesi, beklentileri yükseltmemesi ve karşılıklı güven tesisine yönelik adımlara öncelik vermesi gerekmektedir. İlişkilerin uzun vadede krizlerden asgari miktarda etkilenmesi için en başta İsrail devletinin ontolojik sorunları ile yüzleşmesi elzemdir.

Alternatif işbirliği önerilerinin de ele alındığı bu çalışmada görülüyor ki bölgesel konularda iki ülke arasındaki farklılıklar örtüşmelerden daha fazladır. Bu durum bir kriz alanı olarak kalmaya devam edecektir. Sonuç olarak; diplomatik normalleşmeye rağmen karşılıklı somut faydaya dayanan bir ilişki inşa edilmediği ve sahada dengeleri değiştirecek radikal adımlar atılmadığı müddetçe iki ülkenin derin bölgesel işbirliği içinde olması beklenmemektedir.

Bu çalışmada Türkiye-İsrail ilişkilerindeki diplomatik normalleşmeden ne anlaşılması gerektiği rasyonel zeminde analiz edilmiştir.

GİRİŞ

30 Mayıs 2010 Mavi Marmara saldırısından sonra diplomatik ilişkileri kopan Türkiye ve İsrail, uzun süre yürütülen müzakereler sonucunda ilişkilerini yeniden tesis etme kararı aldı. 22 Mart 2013'te İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı telefonla arayarak Mavi Marmara saldırısı sebebiyle resmi olarak özür dilemişti.¹ Fakat Türkiye'nin öne sürdüğü şartlar çerçevesinde yürütülen müzakereler, bölgesel gelişmeler ve iç siyasetteki çalkantılar sebebiyle sonuç üretememişti. Şartların olgunlaşmasıyla varılan mutabakat, 28 Haziran 2016'da İsrail Dışişleri Bakanlığı Genel Direktörü Dore Gold ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu tarafından imzalanarak onay için İsrail Güvenlik Kabinesine ve TBMM'ye sunuldu. Savunma Bakanı Avigdor Lieberman (İsrail Beytenu), Adalet Bakanı Ayelet Shaked (HaBayt HaYahudi) ve Milli Eğitim Bakanı Naftali Benett'in (HaBayt HaYahudi) hayır oyu kullandığı anlaşma, yedi evet oyuyla kabine tarafından kabul edildi. Başbakan Benyamin Netanyahu (Likud) dışında Finans Bakanı Moşe Kahlon (Kulanu), Yapı Bakanı Yoav Galant (Kulanu),

1. Lilach Weissman, "ישראל התנצלה בפני טורקיה", *Globes*, 22 Mart 2013, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000832017>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

Enerji Bakanı Yuval Steinz (Likud), Ulaştırma Bakanı İsrail Katz (Likud), Kamu Güvenliği Bakanı Gilad Erdan ve İçişleri Bakanı Arye Deri (Şas) anlaşmada olumlu oy kullandı.² Türkiye'de ise anlaşmanın TBMM tarafından onaylanması bekleniyor.

Altı senelik süre zarfında aralıklarla Müsteşar Sinirlioğlu ve Netanyahu'nun özel temsilcisi Joseph Ciechanover tarafından yürütülen müzakerelerde varılan mutabakat, temelde iki ülkenin diplomatik ilişkilerinin normalleşmesini içermektedir. Bu süreçte özellikle İsrail basınına sızdırılan ve çoğu manipülatif amaçlı haberlerin³ aksine mutabakat metni, büyükelçilerin yeniden gönderilmesine ek olarak sadece İsrail'in ödeyeceği tazminat ve Gazze'ye yönelik Türkiye'nin atacağı adımlara ilişkin ayrıntıları içermektedir. Üç sayfalık anlaşma metninde tazminatın miktarı ve ödeme şekline ilişkin notların yanında diplomatik normalleşmenin temel hatlarına ilişkin hususlar da yer almaktadır. İsrail kabinesine sunulan metne ayrıca anlaşmanın bir parçası olmasa da Gazze'de "kayıp" statüsünde olan İsraililerin iadesine ilişkin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir iyi niyet göstergesi olarak Hamas nezdinde çaba göstereceği bir mesaj da iliştilmiştir.⁴

Başbakan Binali Yıldırım ve Netanyahu yaptıkları eş zamanlı basın toplantılarında anlaşmanın içeriğine dair bilgiler verirken aynı zamanda anlaşmayı mümkün kılan saiklerin de altını çizdiler. Anlaşmaya göre İsrail, Türkiye'nin tazminat talebine binaen Mavi Marmara'da hayatını kaybedenlerin aileleri için kurulacak fona 20 milyon dolar ödemeyi taahhüt etmektedir. Aynı zamanda ambargo altındaki

2. Ido Ben-Porat, "בנט ושקד יצביעו נגד הסכם הפיוס", *Arutz 7*, 28 Haziran 2016, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/324914>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

3. Barak Ravid, "Five Years After Gaza Flotilla Raid, Israel and Turkey...", *Haaretz*, 17 Aralık 2015, <http://www.haaretz.com/israel-news/1.692478>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

4. Barak Ravid, "Israeli Security Cabinet Approves Turkey Reconciliation Agreement", *Haaretz*, 29 Haziran 2016, <http://www.haaretz.com/israel-news/1.727780>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

Gazze'nin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve yeniden inşasının başlaması için Türkiye'ye bir takım ayrıcalıklar sunmaktadır. Bu doğrultuda Gazze'nin temel sıkıntılarından olan elektrik ve su ihtiyacının karşılanması, TOKİ tarafından konut inşası, Türkiye-Filistin Dostluk Hastanesi'nin açılması, Cenin Organize Sanayi Bölgesi'nin faaliyete geçirilmesi gibi Filistin halkının hayatına doğrudan yansıtacak ve Gazze'deki ambargoyu fiilen kaldıracak olan hususlar da anlaşmada yer almaktadır.⁵

Anlaşma, fiziken Ortadoğu'da yer alan iki kritik ülke arasında diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmesi açısından başlı başına önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte hem bir kavram olarak normalleşmeden neyin anlaşılması gerektiği hem de ilişkilerin normalleşmesi için ortaya koyulan yol haritasının ne ölçüde hayata geçebileceği soruları cevaplanmaya muhtaçtır. İkili ilişkiler genelde 1990'lı yılların ikinci yarısındaki askeri ve istihbari ilişkilerin had safhada olduğu ortaklık dönemiyle hatırlansa da bu istisnai dönem bir daha tesis edilmemek üzere sona ermiştir. Bu dönemde kurulan güvenlik ağırlıklı ve dar elitler üzerinden ilerleyen ilişki sürdürülebilir bir ilişki metodu değildir ve ilişkilerin tarihi seyrinde de bir sapmaya tekabül etmektedir. Zira tarihi olarak ilişkiler oldukça çalkantılı geçmiş, özellikle Arap-İsrail savaşları ve Filistin meselesindeki gelişmelere bağlı olarak ya diplomatik ilişkilerin seviyesi düşürülmüş ya da bu ilişkiler tamamen dondurulmuştur. 2000'lerin ortalarından itibaren ise ilişkiler olağan trendini yakalamış ve çalkantılı bir seyir izlemeye başlamıştır.⁶ Bu sebepten normalleşmeden; diplomatik ilişkilerin büyükelçi seviyesinde yeniden tesis, kısıtlı da olsa bazı alanlarda işbirliği, resmi ziyaretlerin gerçekleştirilmesi ve karşılıklı menfi retoriğin dü-

şürülmesini beklemek fakat sahada radikal değişiklikler olmaksızın bu anlaşmadan stratejik bir ortaklık ve müttefiklik ilişkisi çıkmayacağını ve İsrail'in bir devlet olarak normalleşmesi tamamlanmadan Türkiye dahil diğer devletlerle ilişkilerinin de kelimenin sözlük anlamıyla normalleşmeyeceğini öngörmek doğru olacaktır. Diğer bir deyişle anlaşma, Türkiye'nin İsrail'in sorunlu ontolojisini ve hukuk dışı uygulamalarını normal karşılamaya başlaması anlamına gelmemektedir. 1949'da tesis edilen diplomatik ilişkilerin 2010'da düşürülen diplomatik temsil seviyesinin, 1990 sonrasında olduğu gibi yeniden büyükelçilik seviyesine yükseltilmesidir.

Anlaşma iki ülkeye siyasi, diplomatik, ekonomik ve güvenlik açısından birçok fırsat sunmaktadır. Bu fırsatlar Ortadoğu'nun içerisinde bulunduğu kaos ortamını da dikkate alarak anlaşmanın imzalanmasında en büyük motivasyon kaynağı olmuştur. Yine de hem normalleşmeyi tamamına erdirmek hem de ikili ilişkileri sürdürülebilir kılmak için her iki ülkenin de atması gereken kritik adımlar vardır. Bu adımların atılmasını zorlaştıran birçok sorun da iki ülke tarafından çözülmeyi beklemektedir. Nihayetinde İsrail, ilişki kurulması ve sürdürülmesi zor ve maliyetli olan bir ülkedir. Zira başta işgal olmak üzere ontolojisini sorunlu kılan hususlar, İsrail'in Ortadoğu'da Türkiye, Mısır ve Ürdün hariç hiçbir ülkeyle formel ilişki kuramamasına sebep olurken, Filistin meselesindeki olumsuz gelişmeler bu üç ülkeyle de ilişkilerinde gerginlikleri kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin ikili boyutu dışında oldukça kritik bir Filistin dinamiği olduğu da unutulmamalıdır. Bu sebepten mezkur anlaşmayla başlatılan yeni dönemdeki fırsatları ve sorunları iyi tespit edip, fırsatlardan azami derecede istifade etmekte ve sorunların giderilmesi için gerekli adımları atmakta fayda vardır. Bu noktada iki ülkenin sahip olması gereken rasyonel yaklaşım hem normalleşmeye ilişkin beklentilerin yükselmemesini hem de daha sürdürülebilir bir ilişki metodunun kurulmasını sağlayacaktır.

5. "Başbakan Yıldırım İsrail ile Varılan Mutabakatın Detaylarını Açıkladı", Anadolu Ajansı, 27 Haziran 2016.

6. Bkz. Ufuk Ulutaş, *Turkey-Israel: A Fluctuating Alliance*, SETA Policy Brief, 1 Ocak 2010, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=19857&q=turkey-israel-a-fluctuating-alliance>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

FIRSATLAR, İŞBİRLİĞİ ALANLARI VE ORTAK TEHDİT ALGILARI

Anlaşma sonrası yeni dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinin rasyonel bir zemine oturtulması gerekmektedir. Yeni dönemde iki ülkenin de istifade edebileceği fırsatlar, işbirliği alanları ve ortak tehdit algılarının iyi tespit edilmesi ve bu konularda mesafe kat edilmesi, yapısal sorunlar dışındaki kriz alanlarını daraltacaktır. Aynı zamanda hem anlaşmanın neden yapıldığı hem de ilişkileri sürdürmenin mantığıyla alakalı İsrail'de büyük oranda, Türkiye'de ise nispeten küçük bir grup nezdinde sorunlu olan kamuoyu algısını müspet anlamda etkileyecektir. Dolayısıyla bu konulardaki ilerlemeler, ikili ilişkilerin daha sürdürülebilir bir zeminde yürütülmesini sağlayacaktır.

Her iki ülkenin de anlaşmadaki ana motivasyon kaynaklarından birisi Doğu Akdeniz'de İsrail tarafından çıkarılan doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya pazarlanmasıdır.

Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları

Her iki ülkenin de anlaşmadaki ana motivasyon kaynaklarından birisi Doğu Akdeniz'de İsrail tarafından çıkarılan doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya pazarlanmasıdır. Doğu Akdeniz'de bulunan gaz sahalarından Leviathan'da 535 bcm, Tamar'da ise 250 bcm doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir.⁷ Netanyahu Roma'daki basın açıklamasında da net bir şekilde Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa'ya pazarlanması için en rantabl alternatifin Türkiye olduğunu; anlaşmanın İsrail ekonomisine "muazzam" etkileri olacağını ve aynı zamanda Türkiye'nin

7. "חיפוש והפקת נפט וגז טבעי", İsrail Ulusal Altyapı, Enerji ve Su Kaynakları Bakanlığı, <http://energy.gov.il/SUBJECTS/OILSEARCH/Pages/GxmsMniOilSearchAbout.aspx>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

doğalgaz için iyi bir pazar olduğunu dillendirmiştir. İsrail daha önce Mısır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) alternatifleri üzerinde durduysa da Mısır'ın yeni rezervler bulması, GKRY üzerinden Avrupa'ya gaz satışının ise maliyetinin fazla olması⁸ Türkiye'nin en karlı alternatif olma özelliğini korumasına sebep oldu. İsrail'deki Delek-Noble ortaklığı da hükümet nezdinde Türkiye'yle ilişkilerin düzeltilmesi yoluyla ticarete başlanabilmesi için uzun süredir lobi faaliyetleri yürütmekteydi. Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına ilişkin İsrail içerisinde de tartışmalar sürmektedir. Noble Enerji'ye dair mahkeme süreci uzun süre devam etmiş, İsrail mahkemeleri Noble'la daha önceden yapılan sözleşmelerde değişiklikler yapmıştır. Noble'un karlılığını düşüren bu değişikliklere ilişkin Noble'un uluslararası mahkemelerde hak arama ihtimali de vardır.⁹

Diğer yandan ise Türkiye'nin doğalgaz arzını çeşitlendirme çabası içerisinde olduğu bilinmektedir. Boru hattının tamamlanması durumunda İsrail'den alınacak gaz, fiyat açısından avantajlı olmakla birlikte miktarının az olması sebebiyle Türkiye için yeni bir bağımlılık da oluşturmayaacaktır. Hem geçiş güzergahı olmanın sağlayacağı ekonomik hem de doğalgaz ithalatını çeşitlendirmenin getireceği stratejik fayda oldukça kayda değerdir. Avrupa ülkelerinin Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltması aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa için jeostratejik önemini de katlayacaktır. Bununla birlikte mezkur doğalgaz rezervleri miktar açısından uzun vadede Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Ayrıca en az 3 milyar dolarlık bir yatırımın ardından en erken 2020 senesinde Türkiye'ye ulaşacak boru hattının açılması mümkün olacaktır. Bu konuda iki ülkede de işbirliği kurma isteği aşıkardır ve bu yöndeki çalışmalarını hızlandırmak ikili ilişkilere olumlu

8. Hedy Cohen, "משרד האנרגיה פותח את הים בישראל לחיפוש גז ונפט", *Globes*, 1 Temmuz 2016, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001136623>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

9. "Israel's Harel in Talks with Noble for Stake in Tamar Gasfield", *Financial Times*, 26 Haziran 2016, <http://www.ft.com/cms/s/0/1d01ba2a-3ba7-11e6-9f2c-36b487ebd80a.html#axzz4DSOcg8vF>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

olarak yansıyacaktır. İki ülke de bu yönde istekli olmasına rağmen yine de bazı meydan okumalarla karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır. Rusya ve GKRY farklı gündemlerle doğalgaz konusundaki ilerlemelere çekinceyle yaklaşmaktadır. Rusya, Avrupa'ya doğru enerji hatlarındaki tekeli korumak istemekte ve Avrupa'nın kendisine bağımlılığını korumaya çalışmaktadır; GKRY ise Türkiye'yle olan ihtilafı sebebiyle işbirliğine sıcak bakmamaktadır. Meydan okumalara rağmen doğalgaz meselesi iki ülke arasında karşılıklı faydaya dayanan en somut işbirliği alanıdır.

Turizm

Türkiye, İsrailli turistler için en popüler destinasyonlardan birisidir. 2010 öncesinde yıllık 600 bin rakamına ulaşan İsrailli turist sayısı, diplomatik ilişkilerin kopmasıyla birlikte gözle görülür azalmaya uğramış fakat son birkaç sene içerisinde tekrar artmaya başlamıştır. TÜRSAB verilerine göre 2013 yılında 164.917 İsrailli turist Türkiye'yi ziyaret ederken bu sayı 2014'te 188.608'e, 2015'te ise 224.568'e çıkmıştır.¹⁰ İsrailli turistler özellikle Antalya'daki "her şey dahil" konseptine yoğun ilgi göstermekte ve Yunanistan, İspanya

gibi destinasyonlar fiyat konusunda Türkiye'deki tesislerle rekabet etmekte zorlanmaktadır. Diplomatik ilişkilerin yeniden tesis edilmesiyle birlikte Türkiye'deki terör olayları caydırıcı rol oynasa da turist sayısında gözle görülür bir artış olması beklenmektedir. Turizm konusunda büyük bir dengesizlik de göze çarpmaktadır. Türkiye'den İsrail'e giden turistlerin sayısı 2013'te 20.016, 2014'te 13.482 iken 2015'te bu sayı 27.327'ye yükselse de Türkiye vatandaşlarının İsrail'e rağbet etmediği gerçeği değişmemektedir.¹¹ Kaldı ki bu sayının önemli bir kısmı Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmek için Ben Gurion Havalimanı üzerinden giriş yapmakta ve Filistin toprakları ve İslami ağırlıklı bir gezi programı takip etmektedir. Türkiye vatandaşları İsrail'de Yahudi nüfus ile iletişimlerini asgari seviyede tutmaktadır. İnsani temasın artırılması için İsrail'in Türk vatandaşlarına birtakım vize kolaylıkları sunması, havalimanlarında eziyete dönüşen güvenlik soruşturmalarını azaltması ve diğer İslam ülkelerine girişte sorun çıkardığından dolayı pasaportlara giriş damgasını vurmaması gerekmektedir.

İstihbarat İşbirliği

İki ülke arasındaki potansiyel işbirliği alanlarından birisi de istihbarattır. Bu ilişki özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında had safhaya ulaşmış; İran, İslami hareketler ve PKK gibi konularda işbirliği yürütülmüştür. Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanmasında MOSSAD'ın yardımı olduğu da iddia edilmiştir. Fakat özellikle Mavi Marmara sonrasındaki dönemde MOSSAD ve MİT arasında ciddi güven bunalımı ortaya çıkmıştır. Dönemin İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak, doğrudan MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ı hedef alarak, İran'la irtibatı olduğu yönünde bir suçlamada bulunmuştur.¹² Barak'ın ifadeleri aslında İsrail is-

10. "Milliyetlere Göre Gelen Turistler 2013-2015", TÜRSAB, http://www.tursab.org.tr/dosya/71/2013-2015-gelen-ziyaretci-sayisi_71_5186419.xls, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

11. "Türkiye'den Çıkan Yurttaşlar Nereye Gidiyor?", TÜRSAB, http://www.tursab.org.tr/dosya/9760/-6968910934153729067_9760_55009.xls, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

12. "איש הצללים של ארדואן", *Yediot Aharonot*, 13 Ekim 2013, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4439730,00.html>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

tihbarat halkalarından Türkiye'deki Paralel Yapı'ya kadar uzanan bir itibarsızlaştırma operasyonunun yansımaları olarak karşımıza çıkmıştır. Nihayetinde 2010 sonrası dönemde belli konularda temaslar devam etse de hiçbir zaman 1990'lı yıllar seviyesine ulaşmamıştır. Yeni dönemde istihbarat işbirliği –eğer yapılabilirse– diplomatik normalleşmenin milli çıkarlarla en doğrudan örtüşen unsurlarından birisi olma potansiyeline sahiptir. MOSSAD oldukça sorunlu bir yapıya sahip olsa da Ortadoğu'da operasyonel kabiliyeti son derece yüksek olan, deneyimli bir istihbarat örgütüdür. Tabii ki iki ülkenin bölgesel angajmanları farklılaşmakta hatta özellikle Hamas ve YPG/PKK gibi konularda ciddi manada çatışmaktadır. Bu çatışmalar istihbarat işbirliğinin artırılmasının önündeki en büyük engellerdendir. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere iki ülke istihbarat birimleri arasında bir güven bunalımı vardır ve bu bunalımın kolaylıkla aşılması mümkün olmayacaktır.

İki ülke arasındaki askeri ilişkilerin sivil gözetim altında ilerlemesi, ilişkilerin daha reel ve sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

Askeri İlişkiler ve Savunma Sanayii

Türkiye-İsrail ilişkilerinin en önemli bağlarından birisi savunma sanayiindeki işbirliği olmuştur. 90'lı yıllarda PKK ile mücadele eden Türkiye'nin silah tedarikindeki bazı sıkıntıları İsrail üzerinden aşılmış; İsrail de bu işbirliğini Türk ordusu ile ilişkilerini derinleştirmek için kullanmıştır. Aslında asker ve savunma sanayii üzerinden kurulan bu ilişki bir fırsat olduğu kadar yapısal bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Askeri ilişkilere fazlaca odaklanma, ikili ilişkilerin sivil boyutunu zayıflatmış, Türkiye'de 28 Şubat döneminde sivil iktidar üzerine kurulan baskı İsrail ile irtibatlandırılmıştır. 28 Şubat'ın mimarlarından

Çevik Bir, postmodern darbeyi anlattığı yazısında askerin kırmızı çizgilerinden birisinin İsrail ile ilişkiler olduğunu ve "İslamcı" bir hükümetin bu ilişkileri bozmasına müsaade etmeyerek darbeyi gerçekleştirdiğini açıkça ifade etmiştir.¹³ İsrail, Türkiye'de bir dizi modernizasyon projesi yürütmüş (F4 Phantom, F5, M60A1 tankları gibi), Heron insansız hava araçları ve değişik özelliklere sahip Popeye füzeleri satmıştır.¹⁴ Bununla birlikte iki ülke orduları ve donanmaları ortak tatbikatlar yaparken İsrail uçakları Türkiye semalarında eğitim uçuşları yapmıştır. 2010 sonrasındaki dönemde iki ülke arasındaki milyar dolarlık 16 tane askeri proje Türkiye tarafından askıya alınmıştır. Yeni dönemde askeri ilişkiler ve savunma sanayiindeki işbirliği üzerinde durulması gereken alanlardandır. Fakat bu konuda da iki ülkenin önünde kısıtlar bulunmaktadır:

Birincisi, Türkiye'de asker-sivil dengesinin 90'lı yılların aksine sivil iktidar lehine değişmesidir. İsrail'in yeni Türkiye'ye adapte olmasındaki en büyük sıkıntılardan birisi bu yeni gerçeklikle yüzleşmekte zorlanmasıdır. Askeri ilişkilerin dahi sivil gözetim altında ilerlemesi, ilişkilerin daha reel ve sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

İkincisi, Türkiye savunma sanayiinde geçtiğimiz yıllar içerisinde salt tüketen bir aktör olmaktan üreten bir aktör olmaya doğru evrilmeye başlamıştır. 90'lı yılların aksine silah tedarikinde zorlanmazken, aynı zamanda bir savunma sanayii hamlesini hayata geçirmiştir. Bu sebepten bu sektördeki ilişkilerin alıcı-satıcı ilişkisiyle değil güven tesis edilebilecek alanlarda ortaklık temelli olarak kurulması gerekmektedir. Zira Türkiye satın aldığı askeri ekipmanda teknoloji paylaşımına, Suudi Arabistan'la imzalanan anlaşma gibi ortak AR-GE çalışmalarına önem vermektedir.

13. Bkz. Çevik Bir ve Martin Sherman, "Formula for Stability: Turkey Plus Israel", *Middle East Quarterly*, Cilt: 9, Sayı: 4, (Sonbahar 2002), s. 23-32.

14. Michael Eisenstadt, "Turkish-Israeli Military Cooperation: An Assessment", The Washington Institute, 24 Temmuz 1997, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/turkish-israeli-military-cooperation-an-assessment>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

Üçüncüsü, İsrail ordusunun özellikle Filistin halkına yönelik saldırıları dolayısıyla Türkiye’de itibarı oldukça düşüktür. Kamuoyu İsrail ordusu ile herhangi bir işbirliğine karşıdır. Bu durum uzun bir süre askeri ve savunma sanayii alanındaki işbirliğinin, karşılıklı fayda temelinde teknolojik konularda birtakım ortaklık seviyesinde tutulmasına sebep olacaktır.

Suriye’de Artan İran Nüfuzu

Suriye’deki çatışmalar ve ülkenin geleceğine dair İsrail ve Türkiye arasında örtüşmeden çok ayrışma söz konusudur. Yine de iki ülkenin Suriye’de artan İran nüfuzuyla ve Suriye krizinin oluşturduğu güvenlik sorunlarıyla alakalı endişelerinde bazı örtüşmeler vardır. İran konusunda farklı politikalara sahip bu iki ülke, İran’ın Suriye’de kurduğu milis ağı ve bu ağın mevcut ve potansiyel operasyonel kabiliyeti hakkında yakın tehdit algısına sahiptir. İsrail, bu tehdidi bertaraf edebilmek için Hizbullah başta olmak üzere İran’ın vekili durumunda olan milislere yönelik hava saldırıları yapmaktadır. Türkiye bu gruplara herhangi bir doğrudan müdahalede bulunmazken, bu milisler Türkiye sınırına yakın bölgelerde Suriyeli muhaliflerle savaşmaktadır. Bu grupların sınır boyunca hakimiyet kazanması halinde Türkiye’ye yönelik tehdit potansiyelleri de artacaktır.

Suriye meselesinin nasıl çözüleceğinden bağımsız olarak her iki ülke de Suriye’de milisler eliyle idame ettirilecek bir İran nüfuzu ile karşı karşıya kalacaktır. Bu konuda özellikle istihbarat işbirliğinden her iki ülke de fayda sağlayabilecektir. Bir daha altını çizmekte fayda var ki burada bahsedilen iki ülkenin İran’a karşı bir ittifakı değil İran nüfuzundaki milislerin Suriye’deki faaliyetlerine karşı farklı alanlarda işbirliğidir.

Barış Süreci ve Filistin Uzlaşısı

İkili ilişkilerin en önemli dinamiklerinden birisi Filistin meselesi ve barış süreci olagelmıştır. Türkiye, geleneksel olarak Arap-İsrail çatışmasında (28 Şubat dönemi bir istisnadır) Filistin’in

tarafında yer almış ve bu konudaki gerginlikler ikili ilişkilere olumsuz olarak yansımıştır. Örneğin 1980 darbesinden sonra cunta hükümeti bile Kudüs’ü başkent ilan etmesi sebebiyle İsrail’le ilişkileri dondurmuştur. Fakat aynı zamanda barış sürecindeki ilerlemeler, ikili ilişkilerin gelişmesine de sebep olmuştur. Bunun en bariz örneği diplomatik ilişkiler seviyesinin Madrid ve Oslo süreciyle birlikte büyükelçi seviyesine çıkarılmasıdır. Benzer şekilde İsrail’in 2005’te Gazze’den çekilmesi sonrasında zamanın Başbakanı Erdoğan, İsrail’e resmi ziyarette bulunmuştur. Yakın zamanlardaki en çarpıcı örnek ise İsrail ile Suriye arasında barış müzakerelerinde arabuluculuk yapan Türkiye’nin İsrail’le ilişkilerinin de olumlu bir seyir izlemesidir.

İsrail ile diplomatik ilişkilerin kopması sebebiyle Türkiye’nin barış sürecine doğrudan katkı sunması zorlaşmıştır. Fakat yine de Türkiye, bu sürecin önemli ayaklarından birisi olan Hamas-Fetih uzlaşmasında en etkin aktörlerden birisi olagelmıştır. Yeni dönemde Hamas-Fetih uzlaşısı için ortaya koyulan çabalarına ek olarak, genel itibarıyla barış sürecinde Türkiye’nin daha aktif bir rol oynaması beklenebilir. Barış süreci hayal kırıklıklarıyla dolu olsa da ve İsrail bu süreci işgalini derinleştirmek için kullansa da bu yolda kaydedilen herhangi bir olumlu gelişme ikili ilişkilere de olumlu yansıtacaktır. İsrail’de kamuoyu Türkiye’nin Hamas’a yakınlığı sebebiyle barış sürecinde önemli rol oynamasına sıcak bakmasa da Türkiye’nin bölgedeki eşsiz konumu ve sahip olduğu ilişkiler ağının sürece sağlayacağı katkı konusunda kamuoyunu ikna etmek İsrail hükümetinin görevidir.

Gazze’nin İnşası

İsrail 2006’da Hamas’ın seçimleri kazanmasından sonraki dönemde Gazze’yi cezalandırmak için abluka politikasını hayata koymuş ve bu durum Gazze’de büyük bir insani krize sebep olmuştur. Bir taraftan abluka diğer taraftan ise 2008’den beri yaptığı kapsamlı veya nokta atışlı saldırılarla Gazze’nin altyapısını çökertmiştir. Bugün itiba-

ryla Gazze halkının yüzde 80'i insani yardıma muhtaç durumdayken, şehirde işsizlik yüzde 48 seviyelerinde olup yaklaşık 23.500 ev yeniden inşaya ihtiyaç duymaktadır. Devam eden kıyı ablukası balıkçılık sektörüne büyük darbe vururken, ihracat da abluka öncesi dönemin yüzde 15'ine kadar düşmüştür.¹⁵ Elektrik ve su sıkıntılarının yaşandığı Gazze'de sağlık altyapısına da zarar verilmesi, salgın hastalıkların baş göstermesine sebep olmuştur.

Diplomatik normalleşmenin sürdürülebilir olması için başta Gazze'deki olmak üzere Filistin'deki İsrail işgal ve ablukası kaynaklı insani krizlerin sona ermesi gerekmektedir.

Türkiye ile İsrail arasındaki normalleşme anlaşmasının maddelerinden birisi Gazze'nin yeniden inşası ile alakalıdır. Türkiye insani krizin devam ettiği Gazze'ye yönelik yardım çabalarında ayrıcalıklı bir konuma sokulmuştur. Diplomatik normalleşmenin sürdürülebilir olması için başta Gazze'deki olmak üzere Filistin'deki İsrail işgal ve ablukası kaynaklı insani krizlerin sona ermesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu yöndeki çabalarına İsrail'in zorluk çıkarmaması ve hatta Filistinlilerin hayatlarına doğrudan yansiyacak bu yardımların ulaştırılmasında azami kolaylığın sağlanması hayati önem arz etmektedir. İsrail iç siyasetinde Gazze'nin bir güvenlik meselesine indirgenmesi bu yöndeki en büyük sorunlardan birisidir. Anlaşmayla Türkiye'nin Gazze'ye yönelik birtakım ayrıcalıklara kavuşması İsrail kamuoyunda destek görmemektedir. Buna rağmen İsrail hükümetinin anlaşmadaki sorumluluklarını kesintisiz bir şekilde yerine getirmesi, güven artırıcı bir hareket olacaktır.

15. "Crisis in Gaza", Oxfam International, 26 Mayıs 2016, <https://www.oxfam.org/en/emergencies/crisis-gaza>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

Esir Takası

Anlaşma sürecinde özellikle İsrail kamuoyunda Gazze'de Hamas'ın elinde olduğu iddia edilen ve çatışmalarda öldükleri düşünülen iki asker ile Gazze'de kaybolan iki İsrailli sivilin iadesi için Türkiye'nin yardımına başvurulması fikri geniş bir yer bulmuştu. Cumhurbaşkanı Erdoğan da bir iyi niyet göstergesi olarak bu şahısların iadesi konusunda çaba sarf edeceğini belirten bir mektubu Başbakan Netanyahu'ya göndermişti. Bu tür iadelerin Hamas tarafından İsrail hapishanelerinde tutulan Filistinlilerin serbest bırakılması için kullanıldığı bilinmektedir. İsrail ve Hamas daha önce de esir takası yapmış ve Hamas bu yolla bazı Filistinlilerin özgürlüklerine kavuşmasını sağlamıştı. Hala İsrail hapishanelerinde çok sayıda Filistinli –kadın ve çocuklar da dahil– hukuksuz bir şekilde tutulmaktadır. İsrail kamuoyunda gündemde olan şahısların Hamas'ın elinde olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuda Türkiye tarafının görüşmeler yürütmesi hem insani hem de siyasi açıdan önemlidir. Bu jest aynı zamanda İsrail kamuoyunun anlaşmaya desteğini artırma potansiyeline de sahiptir.

YAPISAL VE KONJONKTÜREL SORUNLAR

Türkiye-İsrail ilişkilerinin krizlerden asgari düzeyde etkilenecek, sürdürülebilir ve tabana yayılmış bir zemine oturmasının önünde oldukça büyük engeller, hem yapısal hem de bölge konjonktürüne bağlı sorunlar vardır. Bu sorunların çözümü için radikal adımların atılması, uzun dönemli planlamaların yapılması ve bölge şartlarında değişikliklerin olması gerekmektedir. Yapısal sorunlar büyük oranda İsrail'in ve Filistin meselesinin ontolojisiyle alakalıdır. İki devletli çözümden giderek uzaklaşılması, yerleşimlerin inşasının devam etmesi, Filistinlilere yönelik ayrımcı politikalarda ısrar etmesi ve uluslararası

sı hukuk normlarına yeterince riayet etmemesi gibi hususlar sebebiyle İsrail'in sadece Türkiye ile değil ilişki kurabildiği birçok ülkeyle kriz yaşamaması kaçınılmazdır. Türkiye'nin Filistin hassasiyeti dikkate alındığında ise bu krizler, 2008 Gazze saldırısı ve Mavi Marmara'da olduğu gibi ilişkilerde gerilemeye ve hatta kopmaya sebep olmaktadır. Bu sebepten eğer iki ülke ilişkilerini daha sağlıklı bir zemine oturtmak istiyorsa aşağıda sıralanacak yapısal sorunların çözümü için gerekli adımları atmalıdır. Aksi takdirde yukarıda sıralanan fırsatların işbirliğine dönüştürülmesi ve ortak tehdit algıları üzerinden hareket edilmesi sektöre uğrayacak ve diplomatik normalleşme sürdürülebilir olmaktan çıkacaktır.

İsrail'in Sorunlu Ontolojisi

Sadece Türkiye-İsrail ilişkilerini değil, İsrail'in diğer tüm devletlerle ilişkilerini etkileyen en temel faktör İsrail'in kurulmasının akabinde Filistin topraklarının işgal edilmesidir. 1948 savaşı sonrasında yerinden edilenler Filistinli mülteciler sorununu tetiklerken, özellikle 1967 Altı Gün savaşları sonrasında ise işgal yayılmış ve barış sürecinin en sorunlu bağlamı olagelmıştır. İsrail an itibarıyla uluslararası hukuka göre Filistin topraklarını, Golan Tepeleri'ndeki Suriye topraklarını ve Şeba Çiftlikleri bölgesindeki Lübnan topraklarını işgali altında tutmaktadır. İşgal İsrail'in komşu ülkelerle normalleşmesini engellerken, barış sürecindeki en büyük engellerden birisini de teşkil etmektedir. Yahudi yerleşimlerinin Batı Şeria'da mantar gibi çoğalması; Filistin topraklarından Filistin karakterinin boşaltılması, ruhsatların yenilenmemesi, yıkım ve taciz ile silinmeye çalışılması ve Türkiye'nin de destek verdiği iki devletli çözümün altının giderek oyulması, İsrail'le normal ilişki kurmayı zorlaştırmakta hatta imkansızlaştırmaktadır.

İsrail bir Yahudi devleti olma iddiasında iken nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sini oluşturan Araplara karşı ayrımcılığı da derinleşmektedir. Bununla birlikte Filistin meselesine salt bir güvenlik sorunu olarak yaklaşması ve orantısız güç

kullanımından kaçınmaması da İsrail'in temel karakterlerinden birisine dönüşmüştür. Bu noktada sadece Türkiye'yle ilişkilerini sürdürmesi için değil, bir devlet olarak normalleşebilmesi ve uluslararası camiada karşı karşıya kaldığı eleştiri ve ambargoları bertaraf edebilmesi için İsrail'in karakterine ilişkin yapısal sorunlarla yüzleşmesi ve bu konuda başta BM olmak üzere uluslararası camianın kararlarına uyması gerekmektedir.

Filistin Meselesi

İsrail'in sorunlu ontolojisinin en büyük sonuçlarından birisi Filistin meselesidir. Filistin, Filistinlilere yönelik bir sorundan ziyade bağımsız ve egemen bir Filistin devletinin tam üyelikle henüz BM nezdinde karşılık görmemesiyle alakalıdır. Devam eden işgal, evlerinden edilmiş Filistinliler, siyasi ve ideolojik olarak bölünmüş Filistin tarafı, İsrail'e bağımlı bir şekilde kurulan Filistin otoritesinin görevini icradaki başarısızlığı, Arap dünyasında elitler tarafından bir siyasi malzeme olarak kullanılan Filistin meselesinin çözüm bekleyen önemli alt başlıklarındandır. Türkiye geleneksel olarak Filistin'e karşı hassasiyetini koruyan ve antisyonizmin güçlü olduğu bir ülkedir. Hem siyasi elitleri hem de halkı, büyük oranda Filistin tarafında yer almış ve bu konuda eleştirel konuşmaktan ve tavır almaktan kaçınmamıştır. AK Parti hükümetleri de bu geleneğin bir devamı olarak anlaşılmalıdır.

Yeni olan ise Türkiye'nin destek kapasitesinin gözle görülür bir miktarda artması ve buna mukabil Filistinlilerin Türkiye'den beklentilerinin yükselmesidir. Türkiye bu pozisyonunu koruduğu müddetçe, Filistin meselesi Türkiye-İsrail ilişkilerinin en hassas noktası ve potansiyel kriz alanı olmaya devam edecektir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Filistin meselesinin çözümüne dair olumlu gelişmeler ikili ilişkilere de olumlu yansıtacak fakat İsrail saldırıları, yeni yerleşim kararları ve genel olarak İsrail'in Filistinlilere menfi muameleleri, ikili ilişkilerde kriz kaynağı olacaktır.

Kamuoylarının Motivasyonsuzluğu

Diplomatik ilişkilerin kopuk olduğu altı sene ve bu süre zarfında hem iç siyasette hem de bölgede yaşananlar, iki ülke kamuoyunda da ikili ilişkilerin yeniden tesis edilmesi noktasında motivasyonsuzluğa sebep oldu. Tabiri caizse ikili ilişkilerdeki kopukluk kamuoylarında alışkanlık yaptı. Bu durum ilişkilerin yeniden tesis edilmesini “ihtiyaç” analizlerine bağlarken, karar alıcılar ilişkilerin neden düzeltilmesi gerektiği konusunda kamuoylarını ikna etmekte zorlandılar. İsrail ve Türkiye kamuoyu arasında ilişkilerin kopmasına sebep olan Mavi Marmara saldırısıyla alakalı bir uçurum söz konusudur. İsrail kamuoyunun kahir ekseriyeti, İsrail’in bazı operasyonel hatalar yapsa da gemiye müdahalesini doğru bulmakta ve gemide bulunan aktivistlere terörist mesabesinde yaklaşmaktadır.¹⁶ Türkiye kamuoyunda ise İsrail’in açıkça uluslararası hukuku çiğneyerek on vatandaşımızı öldürdüğü ve bunun yasal bir karşılığı olması gerektiği düşünülmektedir. Bu makas, karar alıcılar üzerinde büyük kamuoyu baskısı yaptı ve karşılığında somut bir fayda sağlanmadan anlaşılmasını gerektiği konusunda bir görüş oluşturdu.

İsrail’le Türkiye arasındaki diplomatik normalleşmenin bir bölgesel müttefiklik ilişkisi üretmesi beklenmemelidir.

İç siyasette ise İsrail’de ülke tarihinin en sağcı hükümetlerinden birisi kurulurken, Knesset aritmetiği HaBayt HaYahudi ve İsrail Beytenu gibi aşırı sağcı partilere Tarım, Savunma, Eğitim, Göç ve Adalet gibi bakanlıklar verildi. Aşırı sağcı partilerin kilit rol oynadığı kabinede Likud gibi sağın uçlarına doğru kayabilen bir parti merkezde yer almaya başladı. Bu durum Netanyahu’nun

16. Bir örnek için bkz. Ariel Kahana, “משפחות נפגעי טרור עתרו בגד”, “ההסכם עם טורקיה”, NRG, 29 Haziran 2016, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/793/426.html>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

ülkenin ulusal güvenliğini ilgilendirdiği düşünülen Gazze gibi konularda –kamuoyu baskısı da devam ederken– adım atmasını güçleştirirken, doğal olarak Türkiye ile müzakerelere olumsuz olarak yansdı.

Türkiye’de ise Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, 17-25 Aralık girişimi gibi provokasyonlar iç siyasette çalkantılara sebep olurken, 2014-2015 seneleri seçimlerle geçti ve İsrail’de bazı kesimlerin beklentilerinin aksine AK Parti güçlenerek iktidarda kaldı. AK Parti’nin tüm çalkantılara rağmen gücünü konsolide edip iktidarda kalması, İsrail’in normalleşmeyi AK Parti’nin olmadığı veya koalisyon ortağı olduğu bir hükümetle yapma yönündeki düşüncesini imkansız kıldı. Yine de Türkiye’de siyasi çalkantılar devam ederken İsrail siyasetinde, Netanyahu’nun aldığı inisiyatif dışında Türkiye ile bir mutabakata varılması konusunda büyük bir motivasyonun olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Anlaşmaya kerhen destek veren siyasi aktörler bile anlaşmanın içeriğinden memnun olmadıklarını dile getirmiş ve bu yöndeki eleştirilerini Netanyahu’ya yöneltmişlerdir. Hem kamuoyu hem de siyasetin anlaşma konusundaki motivasyonsuzluğu, normalleşmenin daha ağır gerçekleşmesine ve anlaşmanın bundan sonraki her aşamasının yakın mercek altına alınmasına sebep olacaktır.

İsrail Kabinesindeki Uyumsuzluk

Türkiye’de AK Parti aldığı kararları Meclisten geçirebilecek ve bu kararlar konusunda kamuoyunu etkileyecek Meclis aritmetiğine ve siyasi sermayeye sahiptir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Filistin davasına destek karnesi ile tazminat ve Gazze’ye yardım konusunda Türkiye’ye tanınan ayrıcalıklar anlaşmanın, eleştiriler olmakla birlikte, büyük bir siyasi tartışmaya mahal vermeksizin kabul görmesine sebep olmaktadır. Fakat aynı durum İsrail için söz konusu değildir. İsrail iç siyaseti oldukça bölünmüş bir yapıya sahiptir ve seçim sistemi çok partili koalisyonları zorunlu kılmaktadır.

Mevcut İsrail kabinesinde de Türkiye'yle anlaşma konusunda çatlaklar olduğu bilinmektedir. Güvenlik Kabinesinin aşırı sağ kanadını temsil eden Liberman, Shaked ve Bennett anlaşmaya ret oyu verirken özellikle tazminat maddesinin kabul edilemez olduğunu dile getirdiler. Liberman Türkiye'yle anlaşma konusunda daha düşük profilli açıklamalar yaparken,¹⁷ bir nevi “izle ve gör” taktiğini benimsemektedir. HaBayt HaYahudi kanadı ise daha ağır eleştiriler yöneltmektedir. Aslında bu üç bakan da dahil olmak üzere Türkiye ile anlaşılması gerektiği konusunda bir fikir birliği vardır. Fakat anlaşmanın maddeleri, özellikle tazminat maddesi İsrail'in suçunu kabul etmesi ve “teröristler”e para ödemesi şeklinde lanse edilmektedir. Anlaşmanın pürüzsüz bir şekilde ilerlemesi ve yeni bir krizin ortaya çıkması durumunda kabinedeki muhalif bakanların sesini yükseltmesi beklenmemektedir. Yine de varılan mutabakat Türkiye'yle anlaşma zamanı geldiğinde kullanılacak bir siyasi malzeme ve potansiyel bir kabine içi tartışma konusu olma özelliğini koruyacaktır.

Bölgesel Meselelerdeki Farklılaşma

İsrail'le Türkiye arasındaki diplomatik normalleşmenin bir bölgesel müttefiklik ilişkisi üretmesi beklenmemelidir. Zira iki ülke arasında bölgesel konularda farklılıklar örtüşmelerden daha fazladır. Üç kilit ülkede farklılaşan pozisyonlar buna örnek olarak gösterilebilir. Mısır'da Arap Baharı olarak isimlendirilen süreç yaşanırken İsrail'in müttefiklerinden Hüsnü Mübarek iktidarı bırakmak zorunda kalınca, önce Muhammed Mursi yönetiminde İhvan ağırlıklı bir hükümet kuruldu, ardından ise Abdulfettah Sisi komutanlığında askeri darbe hayata geçirildi. Mursi ile Mısır'a yönelik endişeleri artan İsrail'in, Sisi'nin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte bu ilişkileri normalleşti. Türkiye için ise tam tersi bir

trend söz konusu oldu. Arap Baharı'na en büyük destek veren ülkelerden birisi olan Türkiye, Mısır'ın demokratikleşme çabalarına da katkıda bulundu. Sisi darbesiyle ise diplomatik ilişkileri zarar gören Türkiye an itibarıyla ilişkilerini düzeltmeye çalışsa da Mısır kanadı fazlaca istekli görünmemektedir.

Bir diğer komşu ülke olan Suriye'de ise barışçıl gösteriler, Esed rejiminin orantısız güç kullanması sebebiyle silahlı kalkışmaya dönüşürken, Suriye başta İran olmak üzere dış müdahalenin ve DAİŞ, el Kaide ve PYD gibi terör örgütlerinin baş gösterdiği bir coğrafyaya dönüştü. Suriye'de, İsrail'e komşu güney cephesinin ve Türkiye'ye komşu kuzey cephesinin savaşan aktörler kompozisyonu açısından büyük farklar vardır. Bu durum iki ülkenin Suriye'deki önceliklerinin de farklılaşmasına sebep olmaktadır. İsrail, Esed rejimi konusunda değişken bir tavır izlemiştir. Çatışmaların ilk dönemlerinde Esed rejiminin kalmasını, Mısır'daki gibi tanımadıkları bir “İslamcı” yönetimin gelmesine tercih etmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde ise İsrail'in Suriye'deki birincil gündemini artan İran ve Hizbullah nüfuzu ve İran'ın organize ettiği milislerin Suriye sathında yayılması oluşturmuştur. İsrail bugün Suriye'den doğrudan bir tehdide maruz olmakla birlikte PYD'nin de içerisinde olduğu bir federasyon fikrine sıcak bakmaktadır. Türkiye ise ilk altı aydan sonra Esed rejimine karşı pozisyon almış, sahadaki muhalif grupları desteklemiş ve Suriye meselesinin ürettiği güvenlik tehditleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Esed rejimine karşı pozisyonu daha net olan Türkiye, Suriye'de artan YPG etkisine ve federasyona karşı bir politika izlerken Suriye'de artan İran nüfuzuna da azami dikkatle yaklaşmaktadır.

Türkiye İran'la yapılan nükleer müzakereleri desteklerken, İsrail ise başından itibaren müzakerelere karşı çıkmış ve ABD nezdinde yoğun lobi faaliyetlerinde bulunmuştur. Suriye'de artan İran nüfuzu dışında iki ülkenin İran konusunda da pozisyonları farklıdır. Zira Türkiye İran'la geniş ticaret hacmi olan ve enerji konusunda

17. Eric Bender ve Jonathan Halali, “אתנגד להסכם עם טור” ליברמן: “יהיו לכך השלכות”, *Maariv*, 27 Haziran 2016, <http://www.maariv.co.il/news/politics/Article-547112>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

İran'a kısmi bağımlılığı olan bir ülkedir. İsrail ise İran'la açık bir bölgesel rekabetin içerisinde ve İran'ın Hizbullah'a verdiği desteğin kendi güvenliği açısından büyük sorun teşkil ettiğini düşünmektedir.

Genel anlamda Türkiye ve İsrail'in bölgesel vizyonlarının farklı olduğunu ve bu farklılaşmanın Filistin ve Mısır meselelerinde olduğu gibi iki ülkeyi tamamen farklı frekanslarda bıraktığını söylemek mümkündür. Bu vizyon farklılaşması iki ülke arasında potansiyel bir kriz alanı olarak kalmaya devam edecektir ve sahada radikal değişiklikler yaşanmadan iki ülkenin derin bölgesel işbirliği içerisine girmesi beklenmemelidir.

İlişkilerde Boyut Noksanlığı

Türkiye-İsrail ilişkileri hiçbir zaman çok boyutlu olmamış ve dönemsel olarak ilişkilerin bir boyutu ön plana çıkmıştır. Askeri, istihbari ve ticari ilişkiler dönemsel dalgalanmalara maruz kalmış; siyasi, kültürel, turistik ve toplumsal ilişkiler ise oldukça zayıf ilerlemiştir. İlişkilerdeki bu boyut noksanlığı büyük oranda İsrail'in ontolojisiyle alakalıdır ve bir boyuttaki derin ilişkiler diğer boyutları olumsuz olarak etkilemiştir. Bunun en bariz örneği 28 Şubat dönemidir. Askeri ilişkilerin derinleşmesi ile iki ordu arasında istisnai bir ilişki ağı kurulmuştur. Fakat bu durum siyasi ve toplumsal ilişkilerin gelişmesinin önüne set çekmiştir. İstihbari ilişkiler ihtiyaca binaen devam etmiş fakat ülke vizyonlarındaki farklılaşma sebebiyle bu işbirliği de sürdürülebilir olmaktan uzak kalmıştır. İki ülke toplumları arasında tarihi süreçlerin aksine yakın bir ilişki hiçbir zaman kurulamamış, dönemsel empati örnekleri istisnadan ibaret kalmıştır. Ticaret iki ülke arasındaki ilişkilerin en sürdürülebilir boyutu olma özelliğini korumuştur. 2010 sonrasındaki dönemde bile ticaret hacmi dalgalanmalara rağmen artış eğiliminde olmuş, 2015'in ilk 10 ayı itibarıyla ticaret hacmi 3,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.¹⁸

18. "Türkiye ile Ticaret", T.C. Ekonomi Bakanlığı, <http://bit.ly/29jhPFq>, (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2016).

İkili ilişkilerin en büyük sorunlarından birisi toplumlar ve elitler arasındaki siyasi kopukluktur. Geleneksel olarak Türkiye'de İsrail ile ilişkiler bir kısım Kemalist elitler üzerinden yürütülürken, sivil ve askeri Kemalist elitlerin siyasette kan kaybetmesiyle birlikte İsrail ile Türkiye arasında elitler düzeyindeki bağ kopmuştur. Bu noktada İsrail, Türkiye'nin yeni sosyolojik ve siyasi gerçekliklerine adapte olmakta zorlanmıştır. İkili ilişkilerdeki temas noktaları hala Türkiye'nin sosyolojik ve siyasi gerçeklikleriyle örtüşen figürler ve kurumlar değildir. İlişkilerin çok boyutlu olmaması ve siyasi elitler arasındaki kopukluk, iki ülke arasındaki en ciddi yapısal sorunlardan birisidir. Bu konuda gerekli adımlar atılmadan ilişkileri sürdürülebilir kılmak da mümkün değildir.

Uzman Eksikliği

İkili ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi için Türkiye'de yapılan İsrail analizleri ile İsrail'de yapılan Türkiye analizlerinin de sağlıklı olması lazımdır. Bunun için de her iki ülkede de karşı ülkenin siyasetini, sosyolojik trendlerini, stratejik önceliklerini ve kamuoyunu düzenli olarak takip eden, önyargılardan uzak analizler yapabilen, ilişkilere bir bütün olarak yaklaşmakla birlikte gerektiğinde bölümlere ayırabilen uzmanların olması gerekmektedir. Bu konuda istihbari ve askeri çalışmalar eksik kalabilmektedir. Fakat maalesef her iki ülkede de göze çarpan bir uzman eksikliği vardır. İsrail'deki Türkiye uzmanları daha önceki dönemlerde sahip oldukları Türkiye'deki karar vericilere erişimlerini kaybetmişlerdir. Hem bu sebepten hem de yeni Türkiye'ye adapte olmakta zorlanmalarından dolayı, analizleri oldukça sığ ve önyargılı olagelmıştır. Türkiye'de ise gerçek manada İsrail uzmanı bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda ve benzer sorunlar onlar için de geçerlidir. Rasyonel bir zeminde yapılan ikili ilişkiler üzerine siyasa temelli çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu durum Türkiye ve İsrail'de olan gelişmelerin genelinde tercümede kaybolmasına ve gerçekçi bir

zeminde tartışılmamasına sebep olmaktadır. Bu durum aynı zamanda iki ülkenin birbirine karşı siyaset geliştirirken kabul etmek istemeseler de en temel sorunlarından birisidir.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Yukarıda zikredilen fırsatlar, ortak tehdit algıları ve işbirliği alanları ile yapısal ve konjonktürel sorunlar göz önüne alındığında, başta diplomatik normalleşme çabalarının sekteye uğramaması ve daha sürdürülebilir bir ilişki kurulabilmesi için her iki ülkenin atması gereken kritik adımlar vardır:

1. Keşfedilen enerji kaynaklarını bir rekabet unsuru olmaktan çıkarıp Doğu Akdeniz havzasında barışın tesisi için kullanmak gerekir. Bu sürecin ülkelerin egemenlik haklarına saygı duyarak ve Filistin'in de enerji kaynaklarındaki haklarını gözeterek yürütülmesinde fayda vardır. Diğer bir ifadeyle Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarında Filistin'in de payı olduğu unutulmamalıdır. Türkiye ve İsrail, her iki ülkenin de fayda sağlayacağı enerji alanındaki yatırım ve ticaret imkanını kullanmalı ve yatırımcılara bürokratik kolaylıklar sağlamalıdır.
2. Türkiye'nin İsrailli turistlerin güvenlik endişelerini giderecek kolaylıklar sağlaması; İsrail'in ise Türkiye'den gelecek turistlerin vize, İsrail'e giriş, ülke içerisinde seyahat ve ayrılış aşamalarını kolaylaştıracak ve bir eziyet olmaktan çıkaracak uygulamaları hayata geçirmesi gerekmektedir.
3. Savunma sanayiinde ve istihbarat alanında bazı işbirlikleri sivil denetime açık olduğu ve güven tesis edilebildiği müddetçe her iki ülkeye de fayda sağlayacaktır. İki ülkenin bölgesel vizyonlarındaki ayrışma sebebiyle bu işbirliğinin kısıtlı olacağı bilinmeli ve ortak teknolojik projelere yoğunlaşılmalıdır.
4. Bölgesel meselelerdeki farklılaşma her zaman kriz yaratma potansiyeline sahiptir. İsrail, İran'a benzer şekilde bölgedeki krizler sayesinde hareket alanını genişletebilen ve bu sayede bu krizlerden istifade eden bir ülkedir. Yine de bölgede etkileri artan şiddet yanlısı devlet dışı aktörlerle (PKK, DAİŞ, el Kaide, İran yanlısı milisler, Şebbihalar vs.) mücadelede tamamen olmasa da bazı ortak zeminler bulunabilir. Bu noktada İsrail'in Türkiye'nin PKK/YPG terörü konusundaki hassasiyetine karşılık vermesi gerekmektedir.
5. Genelde Filistin Barış Süreci, özelde ise Gazze'ye yönelik Türkiye'nin yürüttüğü yardım çabaları iki ülke ilişkilerini normalleştirmek için bir fırsat olarak görülmemelidir. Türkiye, Barış Süreci'ne bölgede hiçbir ülkenin sunamayacağı katkıları sunabilir. Bu sebepten Türkiye'nin Filistin'i destekleyen pozisyonunun sürece katkıda bulunmak için bir engel değil bir fırsat olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Türkiye'nin Filistinli grupların uzlaşısı için ortaya koyduğu çaba desteklenmelidir. Hamas-Fetih arasındaki rekabetin körüklenmesi, uzun vadede İsrail dahil hiçbir aktörün faydasına değildir.
6. Türkiye'nin Gazze'ye gönderdiği yardımların sorunsuz ve pürüzsüz bir şekilde ulaşması için İsrail bütün bürokratik kolaylaştırmaları yapmalıdır. Yardım meselesinin anlaşmanın en önemli maddelerinden birisi olduğu ve bu konuda yaşanacak sorunların normalleşmeyi zorlaştıracığı hesaba katılmalıdır.
7. Türkiye bir iyi niyet göstergesi olarak Hamas'ın elinde olduğu düşünülen İsrailli asker ve sivillerin iade edilmesi konusunda gerekli girişimleri yapmalıdır.
8. İsrail, Türkiye'yle ilişkilerini sağlam bir zemine oturtmak ve sürdürülebilir kılmak istiyorsa başta işgal olmak üzere ontolojisine ilişkin sorunlarla yüzleşme-

- lidir. Filistin meselesindeki çözümsüzlüğün Türkiye-İsrail ilişkilerinin her daim pamuk ipliğiyle bağlı olmasına sebep olacağı unutulmamalıdır. Bu süreçte Gazze'ye yönelik saldırılar, yeni yerleşim kararlarının açıklanması, yerleşimcilerin Filistinlilere karşı terörü ve özellikle Mescid-i Aksa'ya yönelik provokasyonlar Türkiye-İsrail ilişkilerini derinden sarsacak ve oluşan olumlu havanın dağılmasına sebep olacaktır.
9. Her iki kamuoyundaki anlaşmaya ilişkin motivasyon eksikliğini ve eleştirileri ortadan kaldırmak için anlaşmanın iki ülkenin milli çıkarlarına ne tür faydalar sağladığını gösteren somut örnekler gösterilmelidir. Filistin'deki insani krize dair somut iyileşmeler, Doğu Akdeniz enerji kaynakları ve turizmin ekonomik getirisi, savunma sanayiindeki işbirliğinin somut çıktıları, ortak tehdit unsurlarına karşı yapılan operasyonlar, tüm çekincelere rağmen diplomatik normalleşmenin daha rasyonel bir zemine oturmasına sebep olacaktır.
10. İlişkilerin insani ve siyasi boyutunun en az askeri ve istihbari boyutu kadar önemli olduğu unutulmamalıdır. Hem elit düzeyinde hem de sivil toplum kuruluşları ve uzmanlar düzeyinde irtibatın kurulması sürdürülebilir bir ilişki için zaruridir. Bu noktada İsrail'in alışkın olduğu eski elit üzerinden Türkiye'yle ilişkilerini idame ettirme çabasının sonuçsuz kalacağını anlaması ve yeni elite irtibata geçmesi gerekmektedir.
11. Bu konuda yeni atanacak büyükelçilere büyük görev düşmektedir. Büyükelçilerin her iki ülkedeki siyasi ve sosyolojik trendleri temsil edebilecek bilinç ve birikimde olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde ilişkilerin gerçekçi ve siyasette karşılığı olan bir zemine oturması mümkün değildir.
12. Diplomatik normalleşme sürecinde uzmanların iki ülkedeki siyasi şartları daha iyi analiz edebilmesi için araştırma projeleri desteklenmeli, kamu diplomasisi (Hasbara) çabalarından uzak bir şekilde İsrail ve Türkiye gerçekliklerine temas etmeleri sağlanmalıdır.

Mavi Marmara saldırısından sonra kopan Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin taleplerinin karşılanması ve karşılıklı olarak atılan adımlar neticesinde "normalleşme" sürecine girmiştir. İki ülke arasında mutabakata varılan metin, İsrail Güvenlik Kabinesi tarafından kabul edilirken; TBMM'de ise onay aşamasındadır. Her iki ülkenin kamuoyunda genel manada bir isteksizlik görünse de ve ilişkilerin seviyesi 1990'ların ikinci yarısındaki "stratejik ortaklık" seviyesine bir daha çıkmayacak olsa da asgari miktardan başlamak üzere diplomatik normalleşme hem Türkiye'ye hem de İsrail'e birtakım faydalar sağlayabilecektir.

Diplomatik normalleşmenin iki ülkeye sunacağı fırsatların yanında hala birçok potansiyel kriz alanı bulunmaktadır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkisinin sürdürülebilir olması için her iki tarafında realist politikalar izlemesi, beklentileri yükseltmemesi ve karşılıklı güven tesisine yönelik adımlara öncelik vermesi gerekmektedir. İlişkilerin uzun vadede krizlerden asgari miktarda etkilenmesi için en başta İsrail devletinin ontolojik sorunları ile yüzleşmesi elzemdir.

Alternatif işbirliği önerilerinin de ele alındığı bu çalışmada görülüyor ki iki ülke arasındaki bölgesel konularda farklılık örtüşmelerden daha fazladır. Bu durum bir kriz alanı olarak kalmaya devam edecektir. Sonuç olarak; diplomatik normalleşmeye rağmen karşılıklı somut faydaya dayanan bir ilişki inşa edilmediği ve sahada dengeleri değiştirecek radikal adımlar atılmadığı müddetçe iki ülkenin derin bölgesel işbirliği içinde olması beklenmemektedir.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org